

XI — THEATROLOGICA — XI
EDENDA CURAT WALTER PUCHNER

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΥΠΡΟ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Επιστημονική επιμέλεια

ΑΝΤΡΗ Χ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΚΑΙΤΗ ΔΙΑΜΑΝΤΑΚΟΥ
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΓΑΛΑΖΗΣ

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

※

ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΥΠΡΟΥ

THEATROLOGICA
XI.
Edenda curat Walter Puchner

ΗΡΟΔΟΤΟΣ / ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΥΠΡΟΥ

Εκδότης
Δημήτριος Κ. Σταμούλης

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΥΠΡΟ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Στη μνήμη του Γιάννη Κατσούρη

Λεμεσός, 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2015

ΔΙΟΡΓΑΝΩΤΕΣ:

Θεατρικό Μουσείο Κύπρου
Πολιτιστικό Ίδρυμα Τράπεζας Κύπρου
Δήμος Λεμεσού
Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου

Με τη συνεργασία του Μεταπτυχιακού Προγράμματος
«Θεατρικές Σπουδές» του Ανοιχτού Πανεπιστημίου Κύπρου

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΥΠΡΟ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Επιστημονική επιμέλεια

ΑΝΤΡΗ Χ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΚΑΙΤΗ ΔΙΑΜΑΝΤΑΚΟΥ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΓΑΛΑΖΗΣ

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

*

ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΥΠΡΟΥ

Επιστημονική επιμέλεια

Άντρον Χ. Κωνσταντίνου, Καίτη Διαμαντάκου, Λεωνίδας Γαλάζης
Το θέατρο στη νεότερη και στη σύγχρονη Κύπρο. Πρακτικά συνεδρίου

Ηρόδοτος / Θεατρικό Μουσείο Κύπρου, Αθήνα, 2020
Πρωτότυπη έκδοση

Όλα τα δικαιώματα μετάφρασης, αναπαραγωγής, προσαρμογής
και οποιασδήποτε άλλης εκμετάλλευσης ή χρήσης
κατοχυρωμένα για όλες τις χώρες και χώρους του κόσμου.

Copyright © by Εκδόσεις Ηρόδοτος και Θεατρικό Μουσείο Κύπρου,
Αθήνα, 2020.
Ηρόδοτος, Μαντζάρου 9, GR 10672 Αθήνα.
All rights reserved.

ISBN 978-960-485-327-4

Στη μνήμη του Γιάννη Κατσούρη,
θεμελιωτή της κυπριακής Θεατρολογίας

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εκδοτικό σημείωμα	17
Πρόλογος από τον Βάλτερ Πούχνερ Η καταστατική πράξη της κυπριακής Θεατρολογίας	21
Μέρος Α΄ Τιμητικές ομιλίες	
<i>Βάλτερ Πούχνερ</i>	
Θέατρο και τόπος: Η Θεατρολογία της μικρής κλίμακας (με ειδική αναφορά στην Κύπρο)	27
<i>Σάββας Πατσαλίδης</i>	
Το θέατρο των «μικρών» κρατών σε μια εποχή πλανητικών αυτοκρατοριών	49
Μέρος Β΄ Κυπριακή δραματουργία: Οι απαρχές	
<i>Λεωνίδας Γαλάζης</i>	
Η αποτίμηση της κυπριακής θεατρικής συγγραφής από τον Γιάννη Κατσούρη	73
<i>Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου</i>	
Οι λόγιες Σαπφώ και Αιμιλία Λεοντιάς και το θεατρικό έργο τους	83
<i>Άγγελος Κυριακούδης</i>	
Ό Ιωάννης Καραγεωργιάδης (1842-1928) και τὰ θεατρικά του έργα	97
<i>Κατερίνα Καρρά</i>	
Λουκής Ακρίτας: Ένας Κύπριος γράφει θέατρο στην Αθήνα της Κατοχής και της Αντίστασης	113
<i>Ανθή Γ. Χοτζάκογλου</i>	
Το πεπρωμένο φυγείν αδύνατον (ή Οιδίπους): Άγνωστο χειρόγραφο σεναρίου Θεάτρου Σκιών (Καραγκιόζη) του Κύπριου καραγκιοζοπαίκτη Χριστόδουλου (Αντωνιάδη) Πάφου (1904-1987)	123

Το θέατρο στη νεότερη και στη σύγχρονη Κύπρο

Κυριακή Πετράκου

Τα (κυπριακά) αρχαιόθεμα έργα του Κύπρου Χρυσάνθη 151

Αγγέλα Κωνσταντινίδου

Η κυπριακή παραδοσιακή κατοικία μέσα από τα κυπριακά θεατρικά έργα 163

Μέρος Γ΄

Η νεότερη γενιά των Κυπρίων δραματουργών

Ευσεβία Χασάπη-Χριστοδούλου

Μεταγραφές της ελληνικής μυθολογίας στο θεατρικό έργο του Πάνου Ιωαννίδη 175

Ελένη Γκίνη

Η πρόσληψη της ιστορικής μνήμης στη δραματουργία. Νεοφύτου – Κατσικονούρης: Αγνοούμενοι και αγνοούμενες 189

Καίτη Διαμαντάκου

Εκτροπές του μύθου και της ταυτότητας στο θεατρικό έργο του Αντώνη Γεωργίου 201

Άντρον Χ. Κωνσταντίνου

Οι αυτόχθονες της οικογένειας στο ανέστιο δραματουργικό σύμπαν του Χαράλαμπου Γιάννου 217

Μαγδαλένα Ζήρα

Η σύγχρονη εγχώρια θεατρική γραφή στο οπλοστάσιο των καλλιτεχνών του θεάτρου 233

Μέρος Δ΄

Το θέατρο στην Κύπρο και στην Ελλάδα: Ένας διάλογος

Κωνσταντίνα Ριτσάτου

Κωνσταντίνος Σ. Πέρβελης: Ένας γνωστός-άγνωστος στην Κύπρο του ύστερου 19ου αιώνα 251

Κώστας Καρασαββίδης

Ο θίασος Νέα Σκηνή των Φυρστ – Μυράτ – Ροζάν – Λούπη στην Κύπρο (1 Μαρτίου – 4 Απριλίου 1931) 265

Πίνακας περιεχομένων

<i>Βαρβάρα Γεωργοπούλου</i> Το παγκύπριο επαγγελματικό θέατρο Προμηθέας και ο Αδαμάντιος Λεμός (1945-1946)	279
<i>Κωνσταντζα Γεωργακάκη</i> Ο θίασος Κυπριακό Θέατρο στην Αθήνα	293
<i>Ελένη Δουνδουλάκη</i> Ο Κύπριος βαρύτονος Τζων Μοδινός στην Εθνική Λυρική Σκηνή της Ελλάδας	309
<i>Σοφία Φελοπούλου</i> Ο Εύης Γαβριλίδης στο Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελ- λάδος	323

Μέρος Ε΄

Θέατρο, κοινωνία, πολιτική, κριτική

<i>Μαρία Ανδρ. Σπυροπούλου</i> Το θέατρο μέσα από τα εκπαιδευτικά περιοδικά της Κύ- πρου (1878-1974)	339
<i>Ελένη Πετρίτση</i> Κυπριακό θέατρο και βρετανική πολιτιστική πολιτική: Επιδιώξεις και προοπτικές ενός «θεατρικού διαλόγου» (1940-1970)	349
<i>Μαρίνα Αθανασίου</i> Το ερασιτεχνικό θέατρο στην Κύπρο κατά την κρίσιμη ει- κοσαετία 1955-1974	361
<i>Στυλιανή Κεραμίδα</i> Θέατρο Τέχνης Λονδίνου: Ιστορία, ιδεολογικές τάσεις και αισθητικές ζυμώσεις	377
<i>Παναγιώτα Σωτήρχου</i> Χαρτογραφώντας πτυχές μεταναστευτικών αναπαραστά- σεων στο ελληνοκυπριακό δράμα (1960-1974)	389
<i>Βασιλική Ανδρέου</i> Η εκπαίδευση των ηθοποιών στην Κύπρο	399

Το θέατρο στη νεότερη και στη σύγχρονη Κύπρο

<i>Αιμίλιος Χαραλαμπίδης & Χριστιάνα Καραγιάννη</i>	
Η θεατρική αφίσα στην Κύπρο ως παρέμβαση στον οπτικό πολιτισμό του τόπου και ως μέσο έκφρασης της πολιτικής ιστορίας του	415
<i>Γιάννης Λεοντάρης</i>	
<i>Forget-me-not</i> . Μια παράσταση που δεν συνάντησε το κοινό της.....	433
<i>Αύρα Σιδηροπούλου</i>	
Θεατρική πράξη και πολιτιστική πολιτική στην Κύπρο του 21ου αιώνα	447
<i>Σωτήρης Θεοχαρίδης & Αιμίλιος Χαραλαμπίδης</i>	
Μετατόπιση νοήματος: Η περιπέτεια της σύγχρονης κυπριακής θεατρικής γραφής	463
<i>Ζωή Βερβεροπούλου</i>	
Η σύγχρονη θεατρική κριτική στην Κύπρο και οι αξιολογικές πρακτικές της	477
Μέρος ΣΤ΄	
Η πρόσληψη της αρχαίας ελληνικής και της ξένης δραματολογίας	
<i>Έλενα Χριστοφόρου</i>	
Η αναβίωση του αρχαίου ελληνικού δράματος στη νεότερη Κύπρο: Τραγωδία, ιδεολογία και σχολική εκπαίδευση	495
<i>Αντώνης Γεωργίου</i>	
Παραστάσεις της <i>Μήδειας</i> του Ευριπίδη: Ένα παράδειγμα της πρόσληψης του αρχαίου δράματος στην Κύπρο	509
<i>Αγγελική Α. Ζάχου</i>	
Μιχάλης Χριστοδουλίδης: Μουσική στο αρχαίο δράμα	525
<i>Νεοφύτα Κυπριανού</i>	
Παραστάσεις αρχαίου δράματος στο πλαίσιο των Παγκύπριων Σχολικών Αγώνων Θεάτρου (1982-2014): Μια επισκόπηση	537
<i>Ασπασία Σκουρουμούνη Σταυρινού</i>	
Όψεις της ευριπίδειας <i>Εκάβης</i> : Το αρχαίο δράμα ως καλλιτεχνική και πολιτική πράξη	551

Πίνακας περιεχομένων

Μαρία Χαμάλη

«Η εξ Ελλάδος Αμερική»: Η παρουσία του αμερικανικού έργου στη θεατρική Κύπρο (1940-1960) 567

Χριστάκης Χριστοφί

Ο Μπέκετ στην κυπριακή θεατρική σκηνή 579

Περιλήψεις στα αγγλικά (Abstracts)..... 593

Πρόγραμμα Συνεδρίου 633

ΕΚΔΟΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο τόμος *Το θέατρο στη νεότερη και στη σύγχρονη Κύπρο* από τις Εκδόσεις Ηρόδοτος και το Θεατρικό Μουσείο Κύπρου αποτελεί τα πρακτικά του ομότιτλου επιστημονικού συνεδρίου, το οποίο πραγματοποιήθηκε το τριήμερο 30 Οκτωβρίου έως 1 Νοεμβρίου 2015 και συνδιοργανώθηκε από το Θεατρικό Μουσείο, τον Δήμο Λεμεσού, τον ΘΟΚ και το Πολιτιστικό Ίδρυμα της Τράπεζας Κύπρου, με τη στήριξη του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Θεατρικές Σπουδές» του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου. Η επιστημονική επιτροπή του συνεδρίου απαρτίστηκε από τους Βάλτερ Πούχγερ (τιμητική συμμετοχή), Άντρη Χ. Κωνσταντίνου, Ιωάννα Χατζηκωστή, Αύρα Σιδηροπούλου και Λεωνίδα Γαλάζη, ο οποίος συνυπογράφει την επιμέλεια του τόμου μαζί με τις υπογράφουσες, ενώ ευχαριστίες οφείλονται στην Ιωάννα Χατζηκωστή και τη Μαρία Μηνά για τον συμβουλευτικό τους ρόλο στην έκδοση.

Τριάντα οκτώ (38) επιστημονικά άρθρα δημοσιεύονται στον τόμο, τα οποία εστιάζουν στο θέατρο στην Κύπρο ή σε Κύπριους καλλιτέχνες, με το φάσμα των θεματικών να εκτείνεται από την κυπριακή θεατρική γραφή στον διάλογο μεταξύ κυπριακού και νεοελληνικού θεάτρου, στην πρόσληψη του αρχαίου δράματος, στη σκηνοθεσία και την παράσταση έως και τη θεατρική δραστηριότητα σε συνάρτηση με την κοινωνία και την πολιτική.

Τα δημοσιευθέντα άρθρα αντιστοιχούν σε μεγάλο βαθμό στα κείμενα που ανακοινώθηκαν στο πλαίσιο του συνεδρίου, το πλήρες πρόγραμμα του οποίου παρατίθεται στο τέλος του τόμου. Υπάρχουν μικρές διαφοροποιήσεις από το πρόγραμμα του συνεδρίου ως προς τις θεματικές ενότητες στις οποίες χωρίζονται τα άρθρα. Καταρχάς, οι τίτλοι των ενοτήτων βασίζονται μεν στους τίτλους των επί μέρους

συνεδριών αλλά είναι ελαφρώς τροποποιημένοι. Η διαφοροποίηση αυτή κρίθηκε αναγκαία λόγω της απουσίας μερικών ανακοινώσεων που είτε ματαιώθηκαν μετά τη δημοσιοποίηση του προγράμματος είτε δεν εστάλησαν προς δημοσίευση στα πρακτικά. Επιπρόσθετα, καταβλήθηκε προσπάθεια να υπάρξει μια κατά το δυνατόν χρονολογική σειρά, ως προς τη θεματική των ενότητων, ώστε ο τόμος να συνιστά μια οιονεί ιστορία του νεότερου κυπριακού θεάτρου, στις ποικίλες περιοχές που κάλυψε το συνέδριο. Βάσει αυτής της λογικής, κρίθηκε λειτουργικότερη η ένταξη των νέων ερευνητών — για τους οποίους το 2015 είχε προβλεφθεί ειδική συνεδρία — στις γενικές θεματικές ενότητες της έκδοσης. Οι δύο τιμητικές ομιλίες προτάχθηκαν στον τόμο, καθώς αμφότερες εξετάζουν το θέατρο της Κύπρου στο πλαίσιο μιας ευρύτερης, παγκόσμιας οπτικής.

Κατά τη — μακρά — διαδικασία της επιμέλειας των κειμένων, για την οποία ευχαριστούμε τις/τους συγγραφείς τόσο για την αγαστή συνεργασία όσο και για την υπομονή τους, έγιναν άλλοτε μικρές τροποποιήσεις στα αρχικά κείμενα και ενίοτε στους ίδιους τους τίτλους κι άλλοτε εκτενέστερη αναθεώρηση και επικαιροποίησή τους, ώστε να καλυφθεί το χρονικό διάστημα από το συνέδριο έως την παρούσα έκδοση.

Ο τόμος εμπλουτίστηκε με περιλήψεις των άρθρων στην αγγλική γλώσσα, που παρατίθενται κατ' αλφαβητική σειρά με βάση το επώνυμο της/του συγγραφέα. Εκτός από ελάχιστες παρεμβάσεις, μορφολογικού κυρίως χαρακτήρα, οι αγγλικές περιλήψεις παραδίδονται όπως τις έστειλαν οι συγγραφείς τους.

Τα άρθρα δημοσιεύονται στο μονοτονικό σύστημα, με εξαίρεση τα μεμονωμένα αποσπάσματα από αρχαία κείμενα, στα οποία διατηρήθηκε το πολυτονικό, και το άρθρο του Άγγελου Κυριακούδη, το οποίο δημοσιεύεται εξ ολοκλήρου στο πολυτονικό, σύμφωνα με δική του επιθυμία. Ως προς τη γραφή των λέξεων στην κυπριακή διάλεκτο διατηρήθηκαν οι ορθογραφικές επιλογές των συγγραφέων ή των εκδόσεων από τις οποίες αυτές/οί παρέθεταν.

Η απήχηση του συνεδρίου είχε ξεπεράσει το 2015 τις προσδοκίες μας — τόσο ως προς την ανταπόκριση των συ-

Το θέατρο στη νεότερη και στη σύγχρονη Κύπρο

νέδρων όσο και ως προς την παρουσία του κοινού που παρακολούθησε τις εργασίες του — και ήταν πολύ τιμητική η αναγνώριση της σημασίας του ως σταθμού στην εδραίωση της κυπριακής Θεατρολογίας, ύστερα από τη θεμελίωσή της από τον ερευνητή Γιάννη Κατσούρη, στον οποίο αφιερώθηκε το συνέδριο και αφιερώνεται, σήμερα, ο ανά χείρας τόμος. Με μεγάλη χαρά και ευθύνη παραδίδουμε την έντυπη έκδοση του πλούσιου αυτού υλικού στην επιστημονική κοινότητα, στους μελετητές και τους ανθρώπους που αγαπούν το θέατρο ή/και μελετούν την ιστορία και τον πολιτισμό του νησιού. Ευελπιστούμε δε το παρόν πόνημα να αποτελέσει έναυσμα για ενίσχυση της ερευνητικής και της εκδοτικής δραστηριότητας γύρω από το θέατρο της Κύπρου και να συμβάλει ώστε η κυπριακή Θεατρολογία, που κάνει τα πρώτα της βήματα ως αυτόνομος επιστημονικός κλάδος, να γίνει γνωστή στην ελληνόφωνη και τη διεθνή επιστημονική κοινότητα, αλλά και το κυπριακό θέατρο να εισέλθει σε ενεργότερο διάλογο με το ευρωπαϊκό και το παγκόσμιο θέατρο.

ΑΝΤΡΗ Χ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ - ΚΑΙΤΗ ΔΙΑΜΑΝΤΑΚΟΥ

Οι λόγιες Σαπφώ και Αιμιλία Λεοντιάς
και το θεατρικό έργο τους

Αντικείμενο της παρούσας εισήγησης είναι η παρουσίαση της ζωής και του έργου των δύο αδελφών κυπριακής καταγωγής, της Σαπφούς και της Αιμιλίας Λεοντιάδος, σε σχέση με το θέατρο. Οι δύο αυτές γυναικείες προσωπικότητες είχαν εδώ και πολλά χρόνια προσελκύσει το ερευνητικό μου ενδιαφέρον και κάθε φορά που εντόπιζα κάποια νέα στοιχεία για τη δράση τους φρόντιζα να τα καταγράψω για περαιτέρω αξιοποίηση.

Τα τελευταία χρόνια δύο εκλεκτές συνάδελφοι, η Κατερίνα Δαλακούρα, Επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης και η Λουίζα Χριστοδουλίδου, Επίκουρη καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου του Αιγαίου, με τα μελετήματά τους και τις σχετικές έρευνές τους έχουν σημαντικά συμβάλει στη σκιαγράφηση των δύο αυτών λογίων.

Η Κατερίνα Δαλακούρα, στο πλαίσιο των ερευνητικών της ενδιαφερόντων στον τομέα της ιστορίας της εκπαίδευσης και της σχέσης φύλου και εκπαίδευσης, εξετάζει τη Σαπφώ Λεοντιάδα ως παιδαγωγό για τη συμβολή της στη γυναικεία εκπαίδευση (Δαλακούρα: 2010, 2013-2014 & 2015· Δαλακούρα & Ζιώγου-Καραστεργίου: 2015, 321-330) και η Λουίζα Χριστοδουλίδου μελετά και τις δύο αδελφές ως προς το λογοτεχνικό τους έργο (Χριστοδουλίδου: 2014 & 2015), ενώ η ομιλούσα εστιάζει τη μελέτη της

* Καθηγήτρια, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

στη συμβολή τους στο θέατρο, θέμα που εξαρχής με απασχόλησε ως θεατρολόγο.

Η Σαπφώ Λεοντιάς, πρώτη εκ των αδελφών, γεννήθηκε, σύμφωνα με τις περισσότερες αναφορές, στην Κωνσταντινούπολη (*Εθνικόν Ημερολόγιον*: 1867, 381· Δεβιάζης: 1912) στις 27 Ιουλίου 1832. Ήταν κόρη του Κύπριου διδασκάλου της ελληνικής γλώσσας Λεόντιου Κληρίδη, ο οποίος σπούδασε κατ' αρχάς στην περιώνυμη σχολή των Κυδωνιών, στο διάστημα 1816-1821, και υπήρξε μαθητής του Θεόφιλου Καίρη και στη συνέχεια στη Σμύρνη, με δασκάλους τον Κωνσταντίνο Οικονόμο και τον Γρηγόρη Σεράφο.

Από τους φωτισμένους αυτούς δασκάλους ο Λεόντιος Κληρίδης έλαβε εκπαίδευση στρατευμένη στην αναμόρφωση του έθνους, στην ιερή αποστολή της οποίας μύησε αργότερα τις δύο κόρες του. Ο ίδιος δίδαξε στο πρώτο ελληνικό σχολείο της Λευκωσίας από το 1848 έως το 1854, καθώς και σε άλλες πόλεις της καθ' ημάς Ανατολής (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη κ.ά.), ενώ σ' αυτόν οφείλεται αργότερα η ίδρυση σχολείων στην Κύπρο και στα Δωδεκάνησα με τη συνεργασία της κόρης του Σαπφούς.

Ο ίδιος, ως δάσκαλός της, φρόντισε για την επιμελημένη ελληνοπρεπή μόρφωσή της και της μετέδωσε την αγάπη του για την ελληνική, γαλλική και γερμανική φιλολογία. Μεγαλωμένη σ' ένα τέτοιο πνευματικό περιβάλλον, η Σαπφώ Λεοντιάς, οξυδερκής και πολυμαθής καθώς ήταν, διέπλασε μία ισχυρή και πολυσχιδή προσωπικότητα, που την έκανε να ξεχωρίσει και να συμπεριληφθεί στην ολιγάριθμη εκείνη χορεία των μορφωμένων γυναικείων φυσιογνωμιών του 19ου αιώνα. Διακρίθηκε κυρίως ως παιδαγωγός και λογία, αλλά και ως πρωτοπόρος φεμινίστρια αγωνίστηκε για τη γυναικεία χειραφέτηση (Σκούρα: 2010, 173-193).

Εργάστηκε ως δασκάλα αρχικά στη Λέρο (προ του 1850) και από το 1854 έως το 1858 στο Παρθεναγωγείο Σάμου, το οποίο ίδρυσε η Αλεξάνδρα Γκίκα, σύζυγος του ηγεμόνα της Σάμου Ιωάννη Γκίκα, για την οργάνωση του οποίου είχε μετακληθεί η Σαπφώ Λεοντιάς από τη Σμύρνη. Στο διάστημα της εκεί παραμονής της παντρεύεται τον Σαμιώτη Κωνσταντίνο Καλβοκορέση, χωρίς οι υποχρεώσεις της συζυγι-

κής ζωής να την απομακρύνουν από τα εκπαιδευτικά της καθήκοντα και τα φιλολογικά της ενδιαφέροντα. Το 1858, με την παραίτηση του Ιωάννη Γκίκα από το αξίωμά του, η Σαπφώ επιστρέφει στη Σμύρνη, όπου αναλαμβάνει τη διεύθυνση του ιδιωτικού Παρθεναγωγείου του Μεθόδιου Αρώνη μέχρι το 1861, οπότε μετακαλείται πάλι στη Σάμο από τον νέο ηγεμόνα Μιλτιάδη Αριστάρχη και ιδρύει με τη συνδρομή του τέσσερα παρθεναγωγεία, τα οποία και διεύθυνε μέχρι το 1863. Τη χρονιά αυτή αναλαμβάνει τη διεύθυνση του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη, θέση που κατέχει μέχρι το 1877. Η φήμη της για το παιδαγωγικό της έργο θα την οδηγήσει στην Κωνσταντινούπολη, όπου καλείται να αναλάβει τη διεύθυνση του Παρθεναγωγείου «Παλλάς» μετά τον θάνατο της Ζαφείρως Σπετσιώτη, θέση στην οποία παραμένει μέχρι το 1886. Στο διάστημα αυτό θα δραστηριοποιηθεί στον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως. Για την εικοσαετή προσφορά της στα ελληνικά γράμματα ανακηρύσσεται αντεπιστέλλον μέλος του το 1872 (Ντενίση: 2014, 105) και στη συνέχεια τακτικό από το 1872 έως το 1899, αποτελώντας για το φύλο της μία τιμητική εξαίρεση μειοψηφίας στον ανδροκρατούμενο αυτόν πνευματικό οργανισμό. Το 1886 θα επιστρέψει στη Σμύρνη και θα αναλάβει και πάλι το Παρθεναγωγείο της Αγίας Φωτεινής, το οποίο, μεταφερόμενο από το 1887 σε καινούριο μεγάλο κτήριο, μετονομάζεται σε Κεντρικό Παρθεναγωγείο Σμύρνης. Θα το διευθύνει έως το 1891, οπότε αποχωρεί οριστικά και επιστρέφει στην Πόλη, όπου και πεθαίνει τον Φεβρουάριο του 1900 κοντά στην κόρη της Κορίννα.

Στο διάστημα της παραμονής της στη Σμύρνη ως διευθύντριας του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής, η Σαπφώ Λεοντιάς θα καταπιαστεί με τη συγγραφή θεατρικών έργων προς χάριν των μαθητριών της.

Έχοντας επίγνωση της ευεργετικής επιρροής του θεάτρου στη μορφωτική και ψυχική καλλιέργεια των ελληνοπαιδών, η Λεοντιάς θα συγγράψει τρία θεατρικά έργα με στόχο να εφαρμόσει την ευρωπαϊκή συνήθεια του «πανηγυρίζειν» στο τέλος της σχολικής χρονιάς με παράσταση ενός θεατρικού έργου, τονίζοντας την αξία της πρωτότυπης θεα-

τρικής δραματολογίας για τη μαθητιώσα νεολαία και την αντίθεσή της στην παρουσίαση ξένων θεατρικών έργων σε σχολικές παραστάσεις. Ας σημειωθεί ότι, πριν καταπιαστεί με τη συγγραφή σχετικών έργων, είχε παραφράσει στη νεοελληνική τους *Πέρσες* του Αισχύλου και είχε μεταγλωττίσει σε ομοιοκατάληκτους στίχους την *Εσθήρ* του Racine, τα κείμενα των οποίων δεν έχουν εντοπιστεί (Σταματοπούλου-Βασιλάκου: 2016, 462).

Πρώτο δημοσιεύεται το μονόπρακτο έργο της με τίτλο *Συνέδριον των τεσσάρων ηπείρων Ασίας, Ευρώπης, Αφρικής και Αμερικής μετά της μικράς Ελλάδος*, αποτελούμενο από δύο σκηνές. Αντικείμενο του έργου είναι η αναζήτηση της ευδαιμονίας του ανθρώπου.

Γραμμένο υπό μορφή που προσομοιάζει περισσότερο με φιλοσοφικό, θρησκευτικό και πολιτικό δοκίμιο παρά με θεατρικό έργο, το αλληγορικό αυτό κείμενο που βρίθκει γεωγραφικών, κοινωνικών και φιλοσοφικών γνώσεων για προφανείς εκπαιδευτικούς σκοπούς, είναι φυσικό να υστερεί σε θεατρικότητα. Με περιορισμένη διαλογικότητα, τα πρόσωπα εκφωνούν εκτενέστατους μονολόγους, στατικά, χωρίς ίχνος κίνησης ή ύπαρξης οποιασδήποτε πλοκής. Το έργο παίχτηκε με επιτυχία τον Ιούνιο του 1870 από μαθήτριες του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη (Σταματοπούλου-Βασιλάκου: 2016, 463).

Στο δεύτερο έργο της, εκτενέστερο του προηγουμένου, με τίτλο *Συνδιάλεξις του χορού των Μουσών επί του Ελικώνος*, και αυτό μονόπρακτο, η Λεοντιάς μάς μεταφέρει στην αρχαιότητα, στο όρος Ελικώνα, όπου οι οκτώ Μούσες — η Ερατώ απουσιάζει σε περιοδεία με τον Απόλλωνα — συζητούν, με τη συμμετοχή και της θεάς Αθηνάς, για το ποια τέχνη καθιστά τον άνθρωπο καθ' όλα σοφό. Κάθε μία Μούσα αναφέρεται στην τέχνη που εκπροσωπεί και στη συμβολή της στην ανθρώπινη σοφία. Η θεά Αθηνά θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι όλες οι τέχνες ωφελούν και παιδεύουν τον άνθρωπο, αλλά η «εντελής σοφία» είναι απόρροια του αμαλγάματος επιστήμης και αρετής, δηλαδή λογικής και χριστιανικού πνεύματος. Οι Μούσες την επιδοκιμάζουν, η Κλειώ ως πρόεδρος κηρύσσει τη λήξη της συνεδρίασης και

καλεί την Πολύμνια να ψάλλει προς τιμήν της Αθηνάς έναν ύμνο ηθικού κάλλους για το πρόσωπο της Ελληνίδας χριστιανής. Το έργο, που θυμίζει ποιμενικό δράμα με έντονο στοιχείο την ελληνοπρέπεια (σύνδεση της αρχαιότητας με τον χριστιανισμό), παίχτηκε δύο φορές από μαθήτριες του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής, στις 27 Ιουνίου 1871 και τον Ιούνιο του 1874, και επαινέθηκε από τον Τύπο (Γαλάζης: 2012, 121-122, 222, 289, 386-387, 427, 449).

Τα δύο αυτά θεατρόμορφα έργα, που εκδόθηκαν από κοινού στη Σμύρνη το 1871 με τον γενικό τίτλο *Παραστάσεις δραματικάι αρμόδιαι εις παρθεναγωγεία*, όπως ήδη αναφέρθηκε, ουσιαστικά αποτελούν συρραφή εκτενών μονολόγων με έντονο το στοιχείο του διδακτισμού. Σε γλώσσα αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα, τα κείμενα αυτά μπορούν σήμερα να αξιολογηθούν κυρίως για τη στόχευσή τους, τη διαπαιδαγώγηση των μαθητριών του Παρθεναγωγείου, αλλά και ως πηγή άντλησης πληροφοριών για το περιεχόμενο της παρεχόμενης τότε εκπαίδευσης αλλά και της παιδείας της ίδιας της Λεοντιάδος (Σταματοπούλου-Βασιλάκου: 2016, 463-464).

Τρίτο έργο της είναι *Η πατρίς δυσφορούσα*, με πρόσωπα την Πατρίδα και τις κόρες της Σμύρνη, Αρετή, Παιδεία, Επιστήμη, Τέχνη, Βιομηχανία, Ευτυχία και Ελληνοφροσύνη. Η Πατρίδα βρίσκεται σε απόγνωση και απελπισία γιατί τα παιδιά της, στρεφόμενα «προς τα οθνεία και ξένα», την έχουν εγκαταλείψει. Περίλυπη της συμπαρίσταται η μικρή της κόρη, Σμύρνη. Η εμφάνιση μίας από τις κόρες της, της Αρετής, που της θυμίζει ότι υπήρξαν και δυσκολότερες εποχές στο παρελθόν, την παρηγορεί πρόσκαιρα, προσδοκώντας ότι θα έρθουν στο μέλλον καλύτερες μέρες. Εκείνη (η Πατρίς) ελπίζει «η θεόςδοτος του Ιησού θρησκεία» και η κόρη της Αρετή να φωτίσουν τον νου και την καρδιά των άλλων παιδιών της και ζητά από τη Σμύρνη να καλέσει τα «επισημότερα των τέκνων» της να παρουσιαστούν μπροστά της: την Παιδεία, την Επιστήμη, την Τέχνη, τη Βιομηχανία, την Ευτυχία και την Ελληνοφροσύνη. Κάθε κόρη περιγράφει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει στην εκτέλεση των καθηκόντων της προς την πατρίδα και η μητέρα τους τις νουθετεί να επανέλθουν στον δρόμο της αλήθειας και της

αρετής, χωρίς να παρασύρονται από την Καλλωπιστική και τον Συρμόν, που ως βδέλλες απομυζούν την κοινωνία.

Πρόκειται για έργο αλληγορικό με πολλούς συμβολισμούς και κατάθεση θέσεων και απόψεων για θέματα που απασχολούσαν την τότε ελληνική κοινωνία, με έντονη τη διδακτική στόχευση. Αν και δεν εκδόθηκε, η υπόθεσή του μας είναι γνωστή από αναλυτική παρουσίασή του στον κωνσταντινουπολίτικο και σμυρναϊκό Τύπο. Παίχτηκε στις 6 Ιουλίου 1872 στο Παρθεναγωγείο της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη.

Πέρα από τη δραματουργική συγγραφή, η Σαπφώ Λεοντιάς, σε εκτενές δοκίμιό της με τίτλο «Η εκ του θεάτρου ωφέλεια» που δημοσίευσε σε τρεις συνέχειες στην εφημερίδα *Αμάθεια* της Σμύρνης το 1870, αναλύει σε βάθος τα θετικά αποτελέσματα του θεάτρου, εξετάζοντάς τα από τρεις απόψεις, την ηθική, την κοινωνική και τη φιλολογική, και διατυπώνει την προσωπική της πεποίθηση για τις ευεργετικές επιδράσεις του «εις τα κοράσια και τας νεάνιδας».

Η δεύτερη εξεταζόμενη εδώ γυναικεία προσωπικότητα, η Αιμιλία Λεοντιάς, μικρότερη αδελφή της Σαπφούς, υπήρξε επίσης παιδαγωγός και λογία με εξίσου σημαντική συμβολή στα ζητήματα της γυναικείας χειραφέτησης, για την οποία όμως δεν είναι μέχρι σήμερα γνωστές οι χρονολογίες γέννησης και θανάτου της. Με δεδομένο ότι ήταν μικρότερη από την αδελφή της, η χρονολογία γέννησής της τοποθετείται μετά το 1830 ή 1832, που μνημονεύονται ως χρονολογίες γέννησης της Σαπφούς, ενώ πιθανολογείται ότι τουλάχιστον πρέπει να ζει μέχρι το 1905, όταν δημοσιεύεται στην Αθήνα, από τις εκδόσεις Φέξη η μετάφρασή της του δράματος *Γουλιέλμος ο αχθοφόρος* των Dumersan και Delaroché (Ντενίση: 2014, 237). Όπως η αδελφή της, είχε δεχτεί και εκείνη επιμελημένη παιδεία από τον πατέρα τους Λεόντιο Κληρίδη.

Η πρώτη εμφάνιση της Αιμιλίας στα γράμματα γίνεται το 1865 στο κωνσταντινουπολίτικο περιοδικό *Νέα Επτάλοφος*, όπου δημοσιεύει ένα διήγημα μεταφρασμένο από τα γαλλικά, μια σύντομη μελέτη για τον τρόπο διδασκαλίας των θρησκευτικών, ένα πρωτότυπο διδακτικό διήγημα και ένα ποίημα. Ως παιδαγωγός αναλαμβάνει τη διετία 1869-1870 τη διεύθυνση του κοινοτικού Παρθεναγωγείου του

Χάσκιοϊ (Πικριδίου) στην Κωνσταντινούπολη και αργότερα του Παλλάδιου Παρθεναγωγείου, ενώ από τον Νοέμβριο του 1870 έως τις 30 Μαΐου 1873 εκδίδει στην Κωνσταντινούπολη το γυναικείο περιοδικό *Ευρυδίκη* με το όνομα Αιμιλία Κτενά-Λεοντιάς, μετά τον γάμο της με τον Θεμιστοκλή Κτενά (Ντενίση: 2014, 237).

Μετά την *Κυψέλη*, που ήταν το πρώτο βραχύβιο γυναικείο έντυπο που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1845 από την παιδαγωγό Ευφροσύνη Σαμαρτζίδη, σύζυγο του λόγιου Χριστόφορου Σαμαρτζίδη, η *Ευρυδίκη* αποτελεί το δεύτερο στη σειρά γυναικείο περιοδικό που εκδίδεται στον χώρο της καθ' ημάς Ανατολής, η διάρκεια του οποίου φτάνει τα τέσσερα χρόνια. Κύριος στόχος του η συμβολή του στην εκπαίδευση και στην κοινωνική αγωγή των γυναικών, στην πνευματική καλλιέργειά τους με τη διάδοση της γυναικείας γραφής και στην προτροπή των γυναικών για «παραγωγή έργων λυσιτελών τη εν γένει γυναικεία αδελφότητα» (Ριζάκη: 2007, 64) και ευρύτερα η προσπάθεια συνειδητοποίησης της θέσης της γυναίκας στην οικογένεια και την κοινωνία, θέτοντας έτσι τις βάσεις για τη βαθμιαία χειραφέτησή της και τη συγκρότηση της συλλογικής γυναικείας ταυτότητας στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα (Γριβέα: 2001, 4).

Στο πλαίσιο της επίτευξης των ανωτέρω στόχων δεν ήταν δυνατό το θέατρο να μην περιληφθεί στην ύλη του περιοδικού ως μέσο καλλιέργειας και στρατηγική διάδοσης ιδεών από την Αιμιλία Κτενά-Λεοντιάδα και την αφανή συνεκδότριά της, την αδελφή της Σαπφώ Λεοντιάδα, η οποία, όπως είχε εξομολογηθεί στη Σωτηρία Αλιμπέρτη, λόγω της θέσεώς της ως διευθύντριας του Παρθεναγωγείου Σμύρνης, δεν επιθυμούσε να εμφανίζεται και ως εκδότρια περιοδικού (Ριζάκη: 2007, 62). Γι' αυτό άλλωστε πολλά κείμενά της δημοσιεύονται στο περιοδικό άλλοτε με το όνομά της και άλλοτε ανώνυμα.

Έτσι το περιοδικό εμφανίζεται να προσφέρει ως δώρα θεατρικά έργα στις αναγνώστριες που βρίσκουν τις λύσεις σε δημοσιευμένα αινίγματα (αναφέρουμε ενδεικτικά τις κωμωδίες του Άγγελου Βλάχου, το δράμα *Αννίβας εν Γορτύνι* του Κωνσταντίνου Βερσή, τον *Φιλάργυρο* του Μολιέρου

κ.ά.), ενώ διαφημίζει επίσης εκδόσεις νέων θεατρικών έργων (βλ. *Γουλιέλμος Τέλλος* του Σίλλερ) (Γριβέα: 2001, 25). Το περιοδικό θα δημοσιεύσει επίσης σε συνέχειες τον *Φιάκα* του Δημοσθένη Μισιτζή το 1872.

Είναι σαφές ότι η επιλογή δεν έγινε τυχαία. Η διακωμώδηση του νεοπλουτισμού, της ημιμάθειας και των ξενόφερτων νεοτερισμών στο πρόσωπο της επιπόλαιης ηρωίδας που βρίσκεται υπό την αρνητική επιρροή γαλλικών μυθιστορημάτων συγκροτεί ένα πολύ καλό παράδειγμα προς αποφυγή για τις αναγνώστριες του περιοδικού. Με τη δημοσίευση της δίπρακτης αυτής κωμωδίας επιτυγχάνεται το τερπνόν μετά του ωφελίμου, ο γέλωσ μαζί με τη διδακτική πρόθεση του περιοδικού για την αναζήτηση της εντελούς ελληνικής παιδείας για τις νεαρές Ελληνίδες (Γριβέα: 2001, 83-84).

Στις σελίδες του περιοδικού θα φιλοξενηθούν επίσης παρουσιάσεις των δύο θεατρικών έργων της Σαπφούς Λεοντιάδος, που έπαιξαν μαθήτρίες της στο Παρθεναγωγείο της Αγίας Φωτεινής της Σμύρνης, *Παραστάσεις δραματικά* και *Η πατρίς δυσφορούσα*, για τα οποία έχει γίνει ήδη λόγος, καθώς και μία διάλεξη της εκδότριας Αιμιλίας Κτενά-Λεοντιάδος «Περί Ανδρομάχης», που είχε δώσει στη Λέσχη Ομόνοια στο Διπλοκίονιον το 1873 (Ντενίση: 2014, 349-350). Στο εκτενές αυτό κείμενο που δημοσιεύτηκε σε δύο συνέχειες, η Αιμιλία Λεοντιάς, έπειτα από μία εισαγωγή εξύμνησης του ελληνικού πολιτισμού για το ηθικό μεγαλείο του, «το αγαθόν, το ωραίον, το υψηλόν» που υπηρέτησε ο ελληνικός λαός, εστιάζει στον γυναικείο τύπο «της φιλοπατρίας, του συζυγικού έρωτος, της υικής στοργής, της ενθέρμου φιλοστοργίας», αρετές που συγκεντρώνονται όλες στο πρόσωπο της Ανδρομάχης, τον χαρακτήρα της οποίας διεξοδικά αναλύει όπως παρουσιάζεται στην *Ιλιάδα* και στις τραγωδίες του Ευριπίδη *Τρωάδες* και *Ανδρομάχη* (Κτενά-Λεοντιάς: 1873).

Με άψογο καθαρεύοντα λόγο η Αιμιλία αποδεικνύεται άριστη φιλόλογος, με βαθιά γνώση των αρχαίων κειμένων και συγκριτολογικές γνώσεις όσον αφορά το πρόσωπο της Ανδρομάχης, την πρόσληψη της οποίας μελετά στη συνέχεια στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία (βλ. *Αινειάδα* του Βιργί-

λιου, *Τρωάδες* του Σενέκα και *Ανδρομάχη* του Ρακίνα), καθώς επίσης με γνώση των ανάλογων μελετών επιφανών θεωρητικών της εποχής, όπως του ελληνιστή Henry Patin (1793-1876) και του διαπρεπούς κριτικού της λογοτεχνίας Saint-Marc Girardin (1801-1873), τους οποίους μνημονεύει στο κείμενό της.

Μετά το πρώτο αυτό θεωρητικό κείμενό της, η Αιμιλία Λεοντιάς θα ασχοληθεί με τη μετακένωση της ευρωπαϊκής δραματουργίας στη χώρα μας, καταθέτοντας μια παράφραση και δύο μεταφράσεις από τη γαλλική δραματουργία.

Το πρώτο έργο της, αδημοσίευτο μέχρι σήμερα, είναι η τρίπρακτη τραγωδία *Άλκηστις*, που έπαιξε στη Σμύρνη ο θίασος Μένανδρος του Δ. Ταβουλάρη στις 2 Δεκεμβρίου 1878 στο μεγάλο θέατρο της Σμύρνης και η οποία επαναλήφθηκε στις 9 Δεκεμβρίου 1878 με θερμή υποδοχή από το ελληνικό κοινό. Μνημονεύεται στον Τύπο ως έργο της Αιμιλίας Κτενά-Λεοντιάδος, η υπόθεση του οποίου είχε ληφθεί από τις ομώνυμες τραγωδίες του Ευριπίδη και Γάλλων συγγραφέων (Σταματοπούλου-Βασιλάκου: 2006, 236-237). Ακολουθώντας την πληροφορία του Σιδέρη (Σιδέρης: 1990, τόμ. Α', 211), ο οποίος αναφέρει ότι στο Θεατρικό Μουσείο σώζεται σε χειρόγραφη μορφή έργο με τίτλο *Άλκηστις*, το οποίο αποδίδει στη Σαπφώ Λεοντιάδα, έπειτα από σχετική έρευνα, τα χειρόγραφο εντοπίστηκε και στη συνέχεια μεταγράφηκε¹.

Έτσι μπορούμε σήμερα να έχουμε μια πρώτη εικόνα του κειμένου αυτού. Πρόκειται για μια τρίπρακτη αρχαιοθεμπ τραγωδία, σε γλώσσα αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα, έκτασης 43 σελίδων. Εξαρχής διερωτάται κανείς εάν πρόκειται για πρωτότυπο έργο της Αιμιλίας ή για μετάφραση ξένου ομώνυμου έργου. Μελετώντας και συγκρίνοντας το ανωτέρω χειρόγραφο με αντίστοιχα ομότιτλα έργα πριν από τη δεκαετία του 1870, όπως τη διασκευή της *Alceste, tragédie opera en trois actes* του Gluck από τον Balli du Roulet (Παρίσι, 1776), την *Alceste, tragédie en trois actes* του Hippolyte Lucas (Παρίσι, 1847), την *Alceste, tragédie en un acte* του Joseph d' Avenel (Παρίσι, 1855), επίσης τα ομώνυμα έργα του Pierre Jean Baptiste Dalban (Παρίσι, 1855) και του Ludovic de Vauzelles (Παρίσι, 1860), καταλήγω στο συμπέρασμα ότι πρόκειται

για παράφραση του έργου του Hippolyte Lucas, που είχε κάνει πρεμιέρα στο Παρίσι στις 16 Μαρτίου 1847 στο Second Théâtre Français. Το ελληνικό κείμενο ακολουθεί πιστά τη δομή του αντίστοιχου γαλλικού έργου (τρεις πράξεις: Α' πράξη με 8 σκηνές, Β' πράξη με 11 σκηνές και Γ' πράξη με 7 σκηνές) και έχει σχεδόν την ίδια έκταση (43 σελίδες το ελληνικό, 44 σελίδες το γαλλικό) με την ίδια σειρά εμφάνισης των προσώπων σε όλες τις πράξεις. Η διαφορά του ελληνικού κειμένου από το γαλλικό βρίσκεται μόνο σε ορισμένα σημεία, όπου οι διάλογοι των προσώπων είναι πιο συνοπτικοί στο ελληνικό κείμενο σε σχέση με τους αντίστοιχους του γαλλικού κειμένου. Γι' αυτό και καταλήγω στο συμπέρασμα πως πρόκειται για παράφραση και όχι για ακριβή μετάφραση. Οπωσδήποτε απαιτείται περαιτέρω επεξεργασία σύγκρισης των δύο κειμένων για τη συναγωγή συμπερασμάτων.

Θα ακολουθήσουν δύο ακόμη μεταφράσεις της Αιμιλίας Κτενά. Η πρώτη αφορά στο πεντάπρακτο δράμα *Γερμαίνη ή Οι δύο αντίζηλοι*² των Adolfe Dennery και Hector Crémieux (Paris, 1858), θεατρική διασκευή από το μυθιστόρημα *Germaine* του Edmond About (Paris, Hachette, 1857). Η ελληνική μετάφρασή του από την Αιμιλία παίχτηκε στις 28 Νοεμβρίου 1881 στη Σμύρνη από τον θίασο του Δ. Αλεξιάδη στο μεγάλο χειμερινό θέατρο της Σμύρνης (Χατζηπανταζής: 2012, τόμ. Β2, 407). Όμως δεν έχει εντοπιστεί άλλη παράστασή του ούτε έχει διασωθεί το κείμενο της μετάφρασης, το οποίο δεν έχει εκδοθεί. Αντίθετα, το δεύτερο έργο που μετέφρασε η Αιμιλία γνώρισε μεγάλη επιτυχία, προσελκύοντας μέγα πλήθος στις παραστάσεις του, γι' αυτό και παίχτηκε κατ' επανάληψη. Πρόκειται για το έργο *Γουλιέλμος ο αχθοφόρος* (*Guillaume le débardeur, drame populaire en cinq actes et six tableaux mêlés de chants*) των Théophile Marion Dumersan (1780-1849) και Delaroche που έκανε πρεμιέρα στο Παρίσι, στο Théâtre de la Gaîté, στις 23 Μαΐου 1848. Η μετάφραση της Αιμιλίας θα πρωτοπαιχτεί στις 8 Δεκεμβρίου 1883 από τον θίασο του Δ. Αλεξιάδη στο χειμερινό θέατρο Σμύρνης (Χατζηπανταζής: 2012, τόμ. Β2, 499). Λόγω της επιτυχίας του το έργο θα ενταχθεί μόνιμα στο ρεπερτόριο του θιάσου του Αλεξιάδη, που θα το

παίζει κατ' επανάληψη σε όλες τις περιόδους του [Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη εννιά (9) φορές, Αλεξάνδρεια, Θεσσαλονίκη, Σύρος, Πάτρα, Αθήνα, Πειραιάς, Βόλος] (Χατζηπανταζής: 2012, τόμ. Β2), αλλά θα παιχτεί και από άλλους θιάσους (θίασος Πιπίνας και Ευτύχιου Βονασέρα, Ξενοφώντα Ησαΐα, Αναστάσιου Απέρρη κ.ά.) που συνεχίζουν να το ανεβάζουν και την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα. Η επιτυχία του αυτή φαίνεται πως οδήγησε τις εκδόσεις Φέξη να το εκδώσουν το 1905.

Το έργο, που διαδραματίζεται λίγο πριν από την έναρξη της Γαλλικής Επανάστασης, ουσιαστικά πραγματεύεται — μέσα από τις δυσκολίες, τα εμπόδια και τις συνεχείς ανατροπές στην ένωση δύο ερωτευμένων νέων, του Γουλιέλμου, αχθοφόρου στο λιμάνι της Νάντης, και της Ροζαλίας, χαμένης κόρης της Μαρκεσίας Βερνούιλ — την πάλη των τάξεων, φέρνοντας σε πρώτο πλάνο τη νίκη των λαϊκών στρωμάτων κατά της φεουδαρχίας και της αριστοκρατίας.

Στο τέλος, όταν έχει ήδη ξεσπάσει η Επανάσταση, ο έρωτας των δύο νέων ολοκληρώνεται μέσα σε ένα παραλήρημα ενθουσιασμού του επαναστατημένου πλέον λαού που κραυγάζει υπέρ της δημοκρατίας, της ισότητας, της αδελφότητας και των δικαιωμάτων του λαού. Λόγω της θεματολογίας του, άλλωστε, ο θίασος Δ. Αλεξιάδη το ανεβάζει επί τέσσερις συνεχείς χρονιές, τον Ιούλιο του 1890, 1891, 1892 και 1893 (Χατζηπανταζής: 2012, τόμ. Β2, 777, 811, 857, 921), σε έκτακτη πανηγυρική παράσταση για τον εορτασμό της Εθνικής Επετείου των Γάλλων για την πτώση της Βαστίλλης (2 Ιουλίου), λόγω του επαναστατικού περιεχομένου του.

Μόνο τυχαία δεν είναι η επιλογή της μετάφρασης του έργου αυτού από την Αιμιλία που αποδεικνύει ότι, όπως και η αδερφή της, εμφορείται από δημοκρατικές αντιλήψεις για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μέσα στα οποία εντάσσονταν και τα δικαιώματα των γυναικών, για τα οποία άλλωστε και οι δυο τους αγωνίζονταν. Αποδεικνύεται λοιπόν ότι το θέατρο ήταν για αυτές το κατάλληλο μέσο διάδοσης των ιδεωδών τους. Γι' αυτόν τον λόγο, το έργο τους αξίζει να μελετηθεί περαιτέρω.

Το θέατρο στη νεότερη και στη σύγχρονη Κύπρο

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οφείλω χάριτες στη θεατρολόγο Ευτυχία Παρασκευοπούλου η οποία στο πλαίσιο του μαθήματος «Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Θεατρολογικής Έρευνας» ανέλαβε την πρώτη μεταγραφή του έργου από το χειρόγραφο.
2. Παίχτηκε για πρώτη φορά στο Παρίσι, στο Théâtre du Vaudeville, την 1η Δεκεμβρίου του 1857, επίσης στο Théâtre de la Gaîté, στις 3 Απριλίου 1858.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΓΑΛΑΖΗΣ, Α. (2012). *Ποιητική και ιδεολογία στο κυπριακό θέατρο: 1869-1925*. Λευκωσία.
- ΓΡΙΒΕΑ, Μ. (2001). *Το γυναικείο περιοδικό Ευρυδίκη (1870-1873): Προσπάθεια έκφρασης και διαμόρφωσης γυναικείας συλλογικής συνείδησης στο β' μισό του 19ου αιώνα*. Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία. Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Νεοελληνικής Φιλολογίας, Ρέθυμνο.
- ΔΑΛΛΑΚΟΥΡΑ, Κ. (2010). «Λόγοι για την εκπαίδευση στα ελληνικά γυναικεία περιοδικά του οθωμανικού χώρου (19ος αι.-1906): Η γυναικεία λαϊκή εκπαίδευση». *Μνήμων* 10, 115-150.
- , (2013-2014). «Μεταξύ Ανατολής και Δύσης: Η εκπαιδευτική θεωρία της Σαπφούς Λεοντιάδος (1830-1900)». *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης* 11-12, 89-127.
- , (2015). «Between East and West: Sappho Leontias (1830-1900) and her Educational Theory». *Paedagogica Historica* 51, 3, 298-318.
- ΔΑΛΛΑΚΟΥΡΑ, Κ. & Σ. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ (2015). *Η εκπαίδευση των γυναικών. Οι γυναίκες στην εκπαίδευση: Κοινωνικοί, ιδεολογικοί, εκπαιδευτικοί μετασχηματισμοί και η γυναικεία παρέμβαση (18ος-20ός αι.)*. Αθήνα.
- ΔΕΒΙΑΖΗΣ, ΣΠ. (1912). «Σαπφώ Λεοντιάς». *Ελληνική Επιθεώρησης*, Ε' 55, 172.
- ΚΤΕΝΑ-ΛΕΟΝΤΙΑΣ, ΑΙ. (1873). «Περί Ανδρομάχης». *Ευρυδίκη* Γ', 5 (15 Μαΐου), 65-68 & 6 (30 Μαΐου), 81-84.
- ΛΕΟΝΤΙΑΣ, Σ. (1870). «Η εκ του θεάτρου ωφέλεια». *Αμάθεια* ΛΓ', 1612 (10 Ιαν.)· 1613 (17 Ιαν.) & 1615 (31 Ιαν.).
- , (1872). *Παραστάσεις δραματικά*. *Ευρυδίκη* Β' 2 (30 Ιαν.).
- , (1872). *Η πατρίς δυσφορούσα*. *Ευρυδίκη* Β' 13/14 (Ιούλιος), 201-208.
- ΜΙΣΙΤΖΗΣ, Δ. (1872). *Ο Φιάκας*. *Ευρυδίκη* Β' 6 (31 Μαρτ.), 100-103· 7 (15 Απρ.), 116-117· 8 (30 Απρ.), 128-133· 9/10 (Μάιος), 153-156 & 11 (15 Ιουν.), 172-175.

Οι λόγιες Σαπφώ και Αιμιλία Λεοντιάς

- ΝΤΕΝΙΣΗ, Σ. (2014). *Ανιχνεύοντας την «αόρατη» γραφή: Γυναίκες και γραφή στα χρόνια του ελληνικού Διαφωτισμού - Ρομαντισμού*. Αθήνα.
- ΡΙΖΑΚΗ, ΕΙΡ. (2007). *Οι «γράφουσες» Ελληνίδες: Σημειώσεις για τη γυναικεία λογισσύνη του 19ου αιώνα*. Αθήνα.
- ΣΚΟΥΡΑ, Λ. (2010). «Σαπφώ Λεοντιάς (1832-1900): Θέσεις και απόψεις για τον προορισμό, την εκπαίδευση και τη χειραφέτηση της γυναίκας». Στο: Σ. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ (επιμ.). *Γυναίκες στην ιστορία των Βαλκανίων: Ιστορίες ζωής γυναικών εκπαιδευτικών*. Θεσσαλονίκη, 173-193.
- ΣΙΔΕΡΗΣ, Γ. (1990). *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου: 1794-1944. Α': 1794-1908*. Αθήνα.
- ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, Χρ. (2006). *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή. Κωνσταντινούπολη - Σμύρνη: Οκτώ μελετήματα*. Αθήνα.
- , (2016). «Το θέατρο στην ελληνόφωνη εκπαίδευση της Σμύρνης και η παιδαγωγός Σαπφώ Λεοντιάς». Στο: *Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Σμύρνη: Η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (1700-1922), Υμνητός 20-23 Σεπτεμβρίου 2012*, Αθήνα, 462-465.
- ΧΑΤΖΗΠΑΝΤΑΖΗΣ, Θ. (2012). *Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβεως: Το χρονικό της ανάπτυξης του ελληνικού επαγγελματικού θεάτρου στο ευρύτερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου, από την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, τόμ. Β1-Β2. Ηράκλειο.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΟΥ, Λ. (2014). «Αιμιλία Κτενά Λεοντιάς: Μία ευπαίδευτος δασκάλα του 19ου αιώνα». Εισήγηση στο 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Μεγάλοι Έλληνες και Κύπριοι παιδαγωγοί από την αρχαιότητα έως σήμερα: Εκπαιδευτική συμβολή και παιδαγωγική μνήμη», Ελληνικό Ινστιτούτο Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛΙΕΠΕΚ). Αθήνα.
- , (2015). «Ρομαντικές και αντιθετικιστικές απηχήσεις στο ποιητικό έργο της Σαπφούς Λεοντιάδος: Ο ποιητής και το δάσος ή η τέχνη και η φύσις». Στο: Α. Κ. ΔΗΜΑΔΗΣ (επιμ.). *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): Οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*. Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτ. 2014, τόμ. Β'. Αθήνα, 437-449.
- , (2015). "Sappho Leontias (1830-1900): Figure citoyenne majeure de la Nation". *Cahiers Balkaniques*, Hors-Serie "Les élites grecques modernes, XXIIIe-XXe siècles: identités, modes d' action, representantions", 1-10.
- «Λεοντιάς Σαπφώ». *Εθνικόν Ημερολόγιον του έτους 1867*, εκδοθέν υπό ΜΑΡΙΝΟΥ Π. ΒΡΕΤΟΥ. Εν Παρισίοις. Εν Αθήναις, 381 [ανυπόγραφο].

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΥΠΡΟ

Ο τόμος αποτελεί τα πρακτικά του ομότιτλου επιστημονικού συνεδρίου, το οποίο πραγματοποιήθηκε στη Λεμεσό το τριήμερο 30 Οκτωβρίου έως 1 Νοεμβρίου 2015 και συνδιοργανώθηκε από το Θεατρικό Μουσείο Κύπρου, τον Δήμο Λεμεσού, τον Θεατρικό Οργανισμό Κύπρου και το Πολιτιστικό Ίδρυμα της Τράπεζας Κύπρου, με τη στήριξη του μεταπτυχιακού προγράμματος «Θεατρικές Σπουδές» του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου. Σύμφωνα με τον Βάλτερ Πούχνερ, το συνέδριο «ήταν, από μια ιστορική οπτική γωνία, κάτι σαν καταστατική πράξη μιας ξεχωριστής κυπριακής θεατρολογίας». Τριάντα οκτώ επιστημονικά άρθρα δημοσιεύονται στον τόμο, τα οποία εστιάζουν στο θέατρο στην Κύπρο ή σε Κύπριους καλλιτέχνες, με το φάσμα των θεματικών να εκτείνεται από την κυπριακή θεατρική γραφή στον διάλογο μεταξύ κυπριακού και νεοελληνικού θεάτρου, στην πρόσληψη του αρχαίου δράματος, στη σκηνοθεσία και την παράσταση έως και τη θεατρική δραστηριότητα σε συνάρτηση με την κοινωνία και την πολιτική.

Συμμετέχουσες/οντες συγγραφείς: Μαρίνα Αθανασίου, Βασιλική Ανδρέου, Ζωή Βερβεροπούλου, Λεωνίδα Γαλάζης, Κωνσταντζα Γεωργακάκη, Αντώνης Γεωργίου, Βαρβάρα Γεωργοπούλου, Ελένη Γκίνη, Καίτη Διαμαντάκου, Ελένη Δουνδουλάκη, Αγγελική Α. Ζάχου, Μαγδαλένα Ζήρα, Σωτήρης Θεοχαρίδης, Χριστιάνα Καραγιάννη, Κώστας Καρασαββίδης, Κατερίνα Καρρά, Στυλιανή Κεραμίδα, Νεοφύτα Κυπριανού, Άγγελος Κυριακούδης, Αγγέλα Κωνσταντινίδου, Άντρη Χ. Κωνσταντίνου, Γιάννης Λεοντάρης, Σάββας Πατσαλίδης, Κυριακή Πετράκου, Ελένη Πετρίτση, Βάλτερ Πούχνερ, Κωνσταντίνα Ριτσάτου, Αύρα Σιδηροπούλου, Ασπασία Σκουρουμούνη Σταυρινού, Μαρία Ανδρ. Σπυροπούλου, Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Παναγιώτα Σωτήρχου, Σοφία Φελοπούλου, Μαρία Χαμάλη, Αιμίλιος Χαραλαμπίδης, Ευσεβία Χασάπη-Χριστοδούλου, Ανθή Γ. Χοτζάκογλου, Χριστάκης Χριστοφή, Έλενα Χριστοφόρου.

Εικόνα εξωφύλλου: Από τη μακέτα σκηνικού του Χάρη Καυκαρίδη για την παράσταση των *Τρωάδων* του Ευριπίδη σε σκηνοθεσία Γιώργου Μουαίμη, Πειραματική Σκηνή ΘΟΚ, 2003. Αρχείο Χάρη Καυκαρίδη, Θεατρικό Μουσείο Κύπρου. Φωτογραφία: Παύλος Βρωνίδης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΗΡΟΔΟΤΟΣ

Μαντζάρου 9

GR 10672 Αθήνα

☎ 21 03 62 63 48 · 📠 69 76 33 44 93

✉ info@herodotos.net

🌐 www.herodotos.net

ISBN 978-960-485-327-4

9 789604 853274